

Sólyom Zsuzsa

Erőszakos vállalkozók. A kényszer alkalmazása az oroszországi kapitalizmus kialakításában

Recenzió Vadim Volkov: Violent Entrepreneurs. The Use of Force in the Making of Russian Capitalism [Erőszakos vállalkozók. A kényszer alkalmazása az oroszországi kapitalizmus kialakításában] című könyvéről.
(2002, Cornell University Press)

A szentpétervári szociológiai professzor, Vadim Volkov könyve a „szervezett bűnözésről szól, a posztszovjet Oroszország egyik legfeltűnőbb, azonban legkevésbé megértett jelenségéről” (16). A szerző az „erőszakos vállalkozók” kétes világába vezeti be az olvasót, rámutat az erőszak és kényszer alkalmazási módjaira az 1990-es évek Oroszországának gazdasági szférájában. Szisztematikusan követi nyomon a feketegazdaság és az alvilág megjelenését, megerősödését, az állammal való kapcsolatát és átalakulását. A rendkívül olvasmányos mű részletes leírása az orosz gazdasági átmenet utolsó évtizedének, amelyet a témához kapcsolódó elméleti háttér, történeti és statisztikai adatok, valamint anekdotikus interjúrészletek támasztanak alá. A szerző részletesen magyarázza a jelicini korszak gazdasági, politikai rendszerének jelenségeit és strukturális felépítését.

Az 1987 utáni orosz gazdasági liberalizáció, valamint az azt követő gazdasági reformok sajátos módon alakították az orosz szabadpiaci gazdasági rendszert. Az állam befolyása, a jogalkotó, a rendfenntartó és a védelmi minisztérium szerepe alaposan csökkent, helyébe a privát kezdeményezésű szervezetek léptek, amelyeknek fő tevékenysége az erőszak, a zsarolás és védelem alternatív módjai, főként a védelmi adók (*protection tax*) körül forogtak. Amint a szerző megfogalmazza: „inkább anarchia, mint hierarchia érvényesült” (26). Volkov fő célja, hogy bemutassa és értelmezze az erőszakot gyakorló szervezetek elburjánzása és az új gazdasági rendszer születése közötti kapcsolatokat. Az 1990-es években, amikor az orosz állami hatalom és rendfenntartás szinte teljesen eltűnt, és új államalapítás kezdődött. A szerző arra keresi a választ, hogy ennek az államalapításnak a korszakához hogyan kapcsolódik a nem állami erőszak- és hatalomgyakorlás dinamikája. Volkov két irányból közelíti meg a problémát. Az első részben rekonstruálja az erőszakos vállalkozások formáinak evolúcióját az oroszországi reformok rövid, de eseményekben gazdag történeti kontextusában. A második részben az erőszakos vállalkozók és a gazdasági szereplők közötti kapcsolatokat vizsgálja, és magyarázza a védelem (*protection*) és kényszerítés (*enforcement*) mechanizmusait. Szociológiai szemléletmódot alkalmaz, a különféle védelmet nyújtó és kényszert alkalmazó csoportok társadalmi cselekvéseinek típusaira, és nem azok jogi státusára koncentrál.

Az erőszakos vállalkozás (*violent entrepreneurship*) fogalmát először a szicíliai maffiát vizsgáló szerzők használták, és az erőszakot és/vagy kényszert gyakorló csoportok tevékenységének gazdasági dimenziójára vonatkoztatták. Egyszerűen fogalmazva, az erőszakos vállalkozás az

a tevékenység, amely által az erőszakot alkalmazó csoportok és szervezetek pénzt szereznek. Volkov kibővíti ezt az értelmezést és az erőszakos vállalkozások kategóriájába nemcsak az illegális csoportok tevékenységeit sorolja be, hanem azokat az állami és törvényes vállalkozásokat is, amelyek erőt, erőszakot, kényszert alkalmaznak és érvényesítenek a tevékenységeikben. Az erőszakos vállalkozás szerinte úgy definiálható, mint azok a szervezeti megoldások és szervezési stratégiák, amelyek a szervezett erőszakot tartósan pénzre vagy egyéb vagyontárgyakra konvertálják. Az alkalmi tolvaj nem minősül erőszakos vállalkozónak, azonban az állandó rabló (*stationary bandit*) igen, mivel arra törekszik, hogy az általa ellenőrzött és „birtokolt” területen állandó jelleggel behajtsa az alárendeltek adóit, és bizonyos szolgáltatások biztosításával legitímálja ezt. A legelterjedtebb jövedelemforrást az üzletemberektől kikényszerített védelmi adók jelentik, a leggyakrabban alkalmazott megfélemlítési és alárendelési módszer pedig a fizikai erőszak. Az erőszakos vállalkozók saját tevékenységüket egyfajta szolgáltatásként határozzák meg, amelyek pénz ellenértékében védelmet (*protection*), igazságot (*justice*), kormányzást (*government*), végrehajtást (*enforcement*), valamint egyéb előnyös versenyhelyzeteket biztosítanak a gazdasági szereplőknek. Egy céggel vagy üzletemberrel kialakított kapcsolat állandó kapcsolatot jelent, ami meghatározott időpontban, meghatározott pénzösszeget biztosít az erőszakos vállalkozónak. Ily módon a legvonzóbb vállalkozások, amelyekből azonnali és rendszeres haszon húzható, a kis és középvállalkozások.

Az erőszakos vállalkozóknak sajátos fizikai alkattal és pszichológiai képességekkel kellett rendelkezniük, hogy fellépésük sikeres legyen. A különböző bűnözőcsoportok társadalmi gyökerei elsősorban a küzdősportok világából (birkózás, karate, ökölvívás, keleti harcművészetek) származnak. Ilyen társadalmi csoportok alapítói továbbá az afgán és csecsen háborúk veteránjai, a kozák egyesületek, valamint az állami megtorló intézetek és szervezetek informális szegmensei is. Volkov megállapítja, hogy az erőszakos vállalkozók – akiket a média főként az „oroszmaffia” megnevezéssel illet, az állami hatalom pedig szervezett bűnözőknek tekint – klasszikus szabadpiaci struktúráként jelentek meg és működtek.

Az erőszakos vállalkozások és vállalkozók alapos meghatározása után a szerző tárgyalja a bűnözőcsoportok mint erőszakot alkalmazó vállalatok (*violence-managing agencies*) különböző típusait. Az erőszakot alkalmazó vállalatok aszerint különböztethetők meg, hogy milyen mértékben ellenőriznek illegális vagy törvényes üzleteket, valamint hogy milyen a törvényes státusuk, illetve az állami szervekkel való kapcsolatuk. Ezen kategóriák alapján a szerző négy típusba sorolja az erőszakot alkalmazó vállalatokat, amelyek közül a következő három van túlsúlyban: privát és illegális vállalkozások (szervezett bűnözőcsoportok), privát és legális vállalkozások (védelemszolgáltató magántársaságok), illetve állami és illegális vállalkozások (az állami rendőrség és biztonsági erők azon egységei, amelyek magánvállalkozóként is működnek). A negyedik típus az állami és legális vállalkozások, amelyek a klasszikus állami hatalom védelmező és megtorló intézményeit ölelik fel, ennek tevékenysége alig érzékelhető. Ezen erőszakot alkalmazó vállalkozásokat a szerző részletesen leírja, bemutatja eredetüket és megnevezéseiket, megkülönböztető jegyeiket, struktúrájukat, versengési mechanizmusait, normatív rendszereiket és gyakorlataikat.

Az erőszakos vállalkozások lényege a versengés volt. Az 1992 és 1997 közötti időszakot az erőszakot alkalmazó vállalkozások üzleti lehetőségeik kibővítéséért folytatott kegyetlen versengése jellemezte. A szervezett erőszak, amely kezdetben különböző képességű kisebb csoportok köré tömörült, a kilencvenes évek második felében kevés és nagyméretű vállalkozás hatáskö-

rébe tevődött át, amelyek az erőszakot ésszerűbben alkalmazták, nyereségeiket befektették, és következetesen előre terveztek. Amikor az orosz állami hatalom 1998-ban kezdett újra teret nyerni és érvényesülni, a sikeres erőszakos vállalkozók örömmel fogadták kiemelkedését, mivel hatalmas vagyonukat tisztára akarták mosni és – főképp a nagyiparban eszközölt befektetéseik által – tisztességes állampolgárokká akarták rehabilitálni magukat. Az állam szerepének felerősödésében fordulóponthoz jelentett Putyin elnökké választása 1999-ben. Ettől kezdve a hivatalos diskurzusban a törvények uralkodását hangsúlyozták, amely elengedhetetlen eszköze a gazdasági növekedésnek. Az állam intézkedéseket tett az erőszakot alkalmazó vállalkozások jelenségének elfojtására, szabályozta tevékenységüket, és monopolhelyzetbe akart kerülni az erő, hatalomérvényesítés, igazságszolgáltatás és adóztatás területén. Volkov az erőszakos vállalkozások visszaszorítására tett intézkedések három módozatát említi: a bűnvádi eljárás indítása általi semlegesítést (*neutralization*), az állami szervezetekbe való direkt integrálást (*integration*), valamint a kényszerítő képesség nélküli vállalkozói státusba történő áthelyezést, az úgynevezett lecsendesítést (*pacification*).

Összegzésképpen elmondható, hogy a kötet rendszeres és részletes képet ad az oroszországi posztkommunista átmenet társadalmi és gazdasági reformjainak hatásáról. A mű izgalmas olvasmány a tágabb és nem csupán a szakavatott olvasóközönség számára, ezt szolgálják a könyvben idézett interjúrészletek is, amelyet a szerző 26 személlyel készített (különböző bűnözőcsoportok tagjai, védelemsszolgáltató magánvállalatok vezetői, jelenlegi és volt rendőrségi alkalmazottak, szakértők és üzletemberek). A könyv koherens és átfogó elemzése a szervezett erőszak és kényszer gazdasági alkalmazásainak, a posztkommunista államszervezés dinamikájának kontextusába helyezve azt.